

Tarih ve Coğrafiyacılık :

Türkiyede İlk Harita Basımı ve İlk Asri Matbaa

Yazan : Mra.
Abdurrahman

Beşeriyeti büyük büyük adımlarla terakiye sürükleyip in-tibah devrini açan ilim kuvvetinin; matbaalardan fışkır-dığı ve bununda Almanyada keşf olunduğu ötedenberi söyle-nilmekte isede, diyebilirizki öyle herkesin zannı gibi, ilk mat-baa yalnız “ Gü t e n b e r g „ tarafından düşünülmüş ve icat edilmiş değildir. Milattan asırlarca evvel “Asur,, ve “Sumer,, lerin bir silindirde; etrafını hâk suretile kabarık ve bazan da oyuk mihî hatlar ve yazılar vücade getirip bunları mürekkep-le hazırladıktan sonra deriler üzerinde döndürerek müteaddit nushalar elde ettikleri malumdur. Mektup, tezkere, ilanlar ve bilhassa tahriratı resmîyeler ve sair âsârı ilmiye ve tarihi-yeye ait bu gibi silindir (Merdane) parçalarına memleketimi-zin şark taraflarında her vakit tesadüf edilmektedir.

Türkiyülasıl olan “Asur,, ve “Sumer,, ler gibi; “Hitit,, le-rin de bu gibi eserleri Kayseri, Maraş taraflarında çokca bu-lunmaktadır. Hatta şayanı dikkat olarak muhaberatıta bile ufak silindirler istimâl olunmuş ve mektup, emir, yerine bun-lar gönderilmiştir. Müstevi olanları da nadir değildir. Mezkûr milletlerin bu hususta kullandıkları madde, Eskişehir taşına benzer ve fakat ondan daha sert bir nevi madenî taştır.

Hele sert ağaçlar üzerine greve yapılma suretile de teksir meselesinin tatbikına geçildiği hakayıkı tarihiyedendir. Nete-

kim; daha 6. asrı milâdide “Çinliler,, in sert tahtalar kullandıkları, bunlardan bir çoğunun Pekin müzesinde bulunmasile sabittir. Hem ne hacet; Mühür istimâli ötedenberi malum iken, buna da ufak bir matbaa nazazile bakamaz mıyız, ve bununla da az bir zaman zarfında binlerce yazı aynen çıkarılmıyor mu ?

Demek oluyor ki; aradaki fark: eski matbaacılıkta kelime-tin, ve “Gutenberg,, in icadında hurufu muvakkatenin istimâ-linden başka bir şey değildir.

Bununla beraber; kurşun dökme hurufat ile satırların dizil-mesini 1436 tarihinde “Gutenberg,, in keşfettiğini kabul ey-lemek büyük bir hakşinaslık olur. Vakıa “Felemenk,, liler, bu keşfin kendilerine ait olduğunu ve “Lauran Coster,, na-mında bir sanatkârın “Gutenberg,, den evvel bu usulü bul-duğunu iddia ederlensede tarihi medeniyet, asrî matbaacılı-ğın icat şerefine müteallık eklili mefhareti çoktan “Güten-berg,, in başına geçirmiştir. Bu eklil ise, artık o baştan kaldırılamaz.

Türkiyeye gelince: İlk nazarda, “İbrahim müteferrika,, nın, refîki mesaisi “Yirmisekiz zade Mehmet Sait çelebi,, nin, ve dolayısıle Sadrazam Nevşehirli “İbrahim,, paşanın isimlerini söylemek icabeder. Çünkü “Gutenberg,, gibi Türkiyede ilk matbaa bu üç büyük simanın himmetleriyle tesis edilmiştir.

Bazı tarih kırıntılarının mutalaasından anlaşıldığına göre “İbrahim Müteferrika,, dan evvel de matbaa İstanbulca meçhul değildi. Ve hatta açılmıştı. Fakat bunlar birer ufak kısım veya destkâh mahiyetinde olup öyle büyük ve müteaddit âsâr meydana getirememişlerdi.

a) Musevîler; 1492 senei milâdisinde bir de matbaa takı-mı getirmişlerdi. Bu takım, 1497 tarihinde İbranîce tefsirli

bir Tevrat ile bazı düa kitapları ve ertesi sene yine İbranice bir kavait kitabı basmıştır.

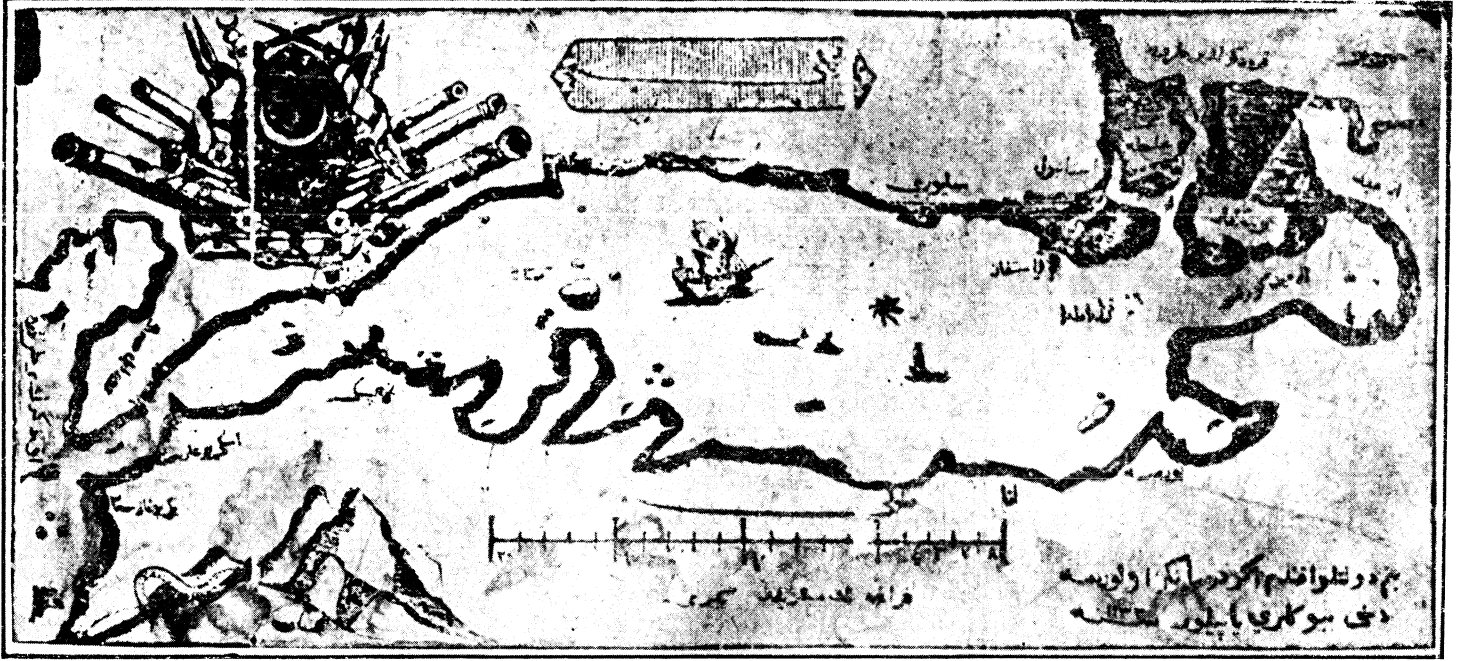
b) Türk Ermenilerinden Sivashlı “Apkar,, namında münevver bir zat, 1567 de ufak bir matbaa te’sis ederek lisana ait bir kitap basmıştır. 1568 de ise bunu bir düa kitabı takip etmiştir. Ve bir sene sonrada, ayinlere ait bir kitap intişar etmiştir.

c) Muradı salis zamanında bir ecnebi, hükûmete müracaat ederek Türkçe harflerle kitap basmak fermanını almıştır. Bu fermana istinaden 1587 de “Usulüleklidis,, namında bir hendese kitabı tabedilmişse de vukubulan bir arbedeyi müteakip matbaa âlât ve edevatı tekrar Avrupaya götürülmüştür.

d) Rumlardan “Nikodemos Metaksas,, namında bir rahip, yine hükûmetten aldığı müsaade üzerine 1624 de ufak bir matbaa açmış isede, güya yapılacak başka bir iş yokmuş gibi, ilk muvaffakiyetini “Musevîler aleyhine bir risale,, unvanlı eserini basmakta göstermiştir. Bu eserden bir nüshası elyevm Atina müzesinde mevcuttur. Bu zatın fesada âlet olacağı anlaşıldığından 1628 de matbaası kapatılmış ve âlât ve edevatı tabiyesi de dağıtılmıştır.

Bütün bu teşebbüslere rağmen; bunlara gelip geçici nazariye bakmak ve hakikî ilk matbaanın, meşhur “İbrahim Müteferrika ,, ve rüfekası tarafından te’sis edildiğini kabul eylemek zarurîdir. İcad dolayisile “Gütenberg,, in başına konulan eklili şeref, nasıl bir daha geri alınamazsa, Türkiyede ilk matbaa te’sisi yüzünden “İbrahim Müteferrika ,, nın şahsiyetine verilen tacı mefhareti de, kimse gasp edemiyecektir.

“İbrahim Müteferrika ,, Ef. matbaanın küşadından evvel İstanbulda çok uğraşmış ve bazı nümuneler yaparak Sadrazam Pş. ya taktim etmiş idi. Bunlardan şimşire hâk suretile vücade getirilmiş olan ilk “Marmara ,, haritasını zirde derç ediyoruz. 1132 seneii hicrisinde basılan bu haritanın sağ alt

İbrahim müteferrikanın nümune olarak basup sadırazam paşaya taktim ettiği marmara haritasının 1/3 nisbetinde küçültülmüşü.

köşesinde “ Benim devletlu efendim eğer fermanınız olursa dahi büyükleri yapılır. „ ibaresi nazarı dikkatı caliptir. Şüphesizdir ki harita o kadar iyi değildir. Fakat biz nesafetten değil tarihi tabıdan bahsediyoruz. Haritanın sıhhatlı olup olmaması da bu kabildendir.

Asıl matbaa ise, 1727 de küşat edilebilmiştir. Matbaanın Türkiyede tesisinden bahseden müverrih “ Çelebi zade Asım Ef. „ ; “ 28 zade Mehmet Sait Ef. „ hakkında: (Fünunu riya-ziyeye behredar ve bu makule sanayide dikkatı fikir ve hayali bedidar olan dergâhı âli müteferrikalarından tercüman İbrahim ağa ile iradı zinadı müşavere ve bu hususun beyaza çıkmasının tarikini biddefat müzakere eylediler.) demekte ve “ İbrahim Müteferrika „ için de: (Bu maddenin hudus ve zuhuru nice zamandanberu melhuz ve manzuru olup sayüğüste müşareket ider bir sahibi himmetin meyl ve rağbetine mevkuf olduğunu) söylemektedir.

Sadrazam Pş. nın müsaadesile matbaanın küşadı tekarrür ettiği vakit, yine müşarülileyhin iltimasile, o vakitler Şeyhül-islâm bulunan “ Abdullah „ Ef. de şu fetvayı vermiştir : (..... Basma hakkında mahareti olan kimesne, bir musahhah kitabın huruf ve kelimatını bir kalıba sahihan nakş idüp evraka basmakla zamanı kalilde bilâ meşakka nusahi kesire hasıl olup kesreti kütüp, rahis baha ile temellüke bais olur. Bu veçhile faidei azimeyi müstemil olmağla ol kimesneye müsaade olunup bir kaç âlim kimesneler, sureti nakş olunacak kitabı tashih için tayin buyurulur ise gayet müstahsene olan umurdan olur)

“ İbrahim Müteferrika „ gayet zeki ve kuvvei iknaiyesi fazla bir zat bulunduğu için teşebbüsünde muvaffak olmuş ve çok şerefli işler görmüştür. Matbaasını ve arkadaşlarını

hüsnü idare ettiği gibi te'sisten sonra da çok nafi eserler neşretmiştir. Denilebilir ki bu zat, Türk milletinin yalnız o günkü değil, daha sonraki ihtiyaçlarını da derin bir nazarla görerek çalışmıştır. Yazıların güzelliği şimdikilerden hiç farklı değildir. İlk bastığı kitap "Vankulu", namındaki lugattır. Mamefi bunun tabından hasıl olacak harikhyı ve matbaanın bu bapta göstereceği muvaffakiyeti ve faideyi telhisen daha evvelce "Vesiletüttibaa", namile beş sahifelik bir de risale neşrederek sadrazama taktim eylemiştir.

"Vankulu", nu "Ferhengi şuurî", namındaki lugat takip etmiştir.

Bastığı diğer kitapları şunlardır :

Naima tarihinin ikinci cildi

Akdeniz haritası

Fransızca Türkçe nahiv kitabı

Tuhfetülkibar fi esbarilbihar

Raşit Ef. tarihi

Çelebi zade Asım efendi tarihi

Mısır tarihi

Timürlenk tarihi

Gülşeni hulefa

Efgan tarihi

Gazevatı Bosna

Tarihi hindülgarbi = Amerika tarihi

Usulühikem fi nizamilümem

Füyuzatı miknatisiye ve daha sair ufak tefek âsâr.

Bunlardan "Efgan tarihini bizzat Latince'den Türkçeye çevirmiş "Gazevatı bosna", yı toplamış "Füyuzat", ile "Usulühikem", i t'elif eylemiştir. "Cihannüma", ya bir çok haşiyeler ilâve etmiştir. "Amerika tarihi", ise resimli olarak basılmıştır. Resimlerin klişelerinde Kırmızı "Ahmet ef.", isminde bir Türk ile Galatalı "Mıgırdıç", namında bir Ermeni vatandaş çalışmıştır.